

Rinat Akhmetov

FOUNDATION

the power of help

Протидія булінгу у закладах освіти

Визначення булінгу

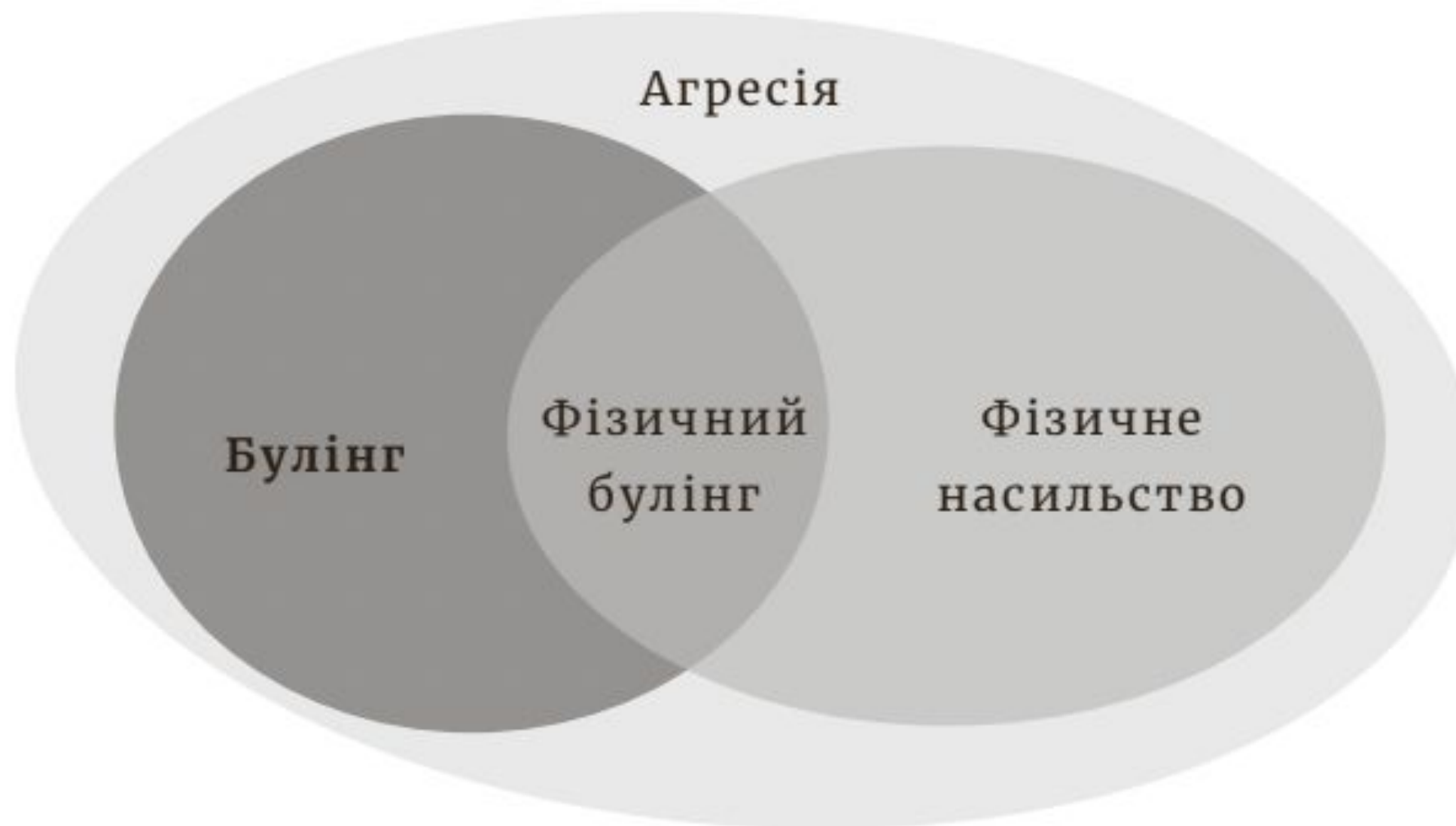
Класика (Дан Ольвеус):

«Людина зазнає булінгу, коли вона піддається, **неодноразово** і протягом певного часу, **негативним діям** із боку однієї чи кількох інших осіб, і їй чи йому **важко захистити себе**»

Характеристики (лише за наявності всіх дія вважається булінгом)

- Повторюваність (систематичність)
- Біль
- Дисбаланс сил
- + Зловмисність (іноді цей термін не озвучують, але, по факту, він наявний завжди)

Різниця між агресією та булінгом

Булінг завжди містить 4 характеристики:

I. — повторюваність,

III. — завдання болю,

II. — дисбаланс сил і/або влади,

IV. — зловмисність.

Різниця між агресією та булінгом

"Директорка не допомогла, вона не зуміла або не захотіла, але це було декілька років і багато разів, мама зверталась до вчительки і до директора, але ця вчителька мене теж ображала при дітях, які почали мене цькувати і мені прийшлося перейти в інший клас, там багато драк і мене багато разів били і інших дітей теж, але вчителька добра і діти хоч і деруться, але не цькують один одного і я намагаюсь давати здачу"

(респондент Ч, 13 років, 8 клас, очна форма навчання)

Різниця в уявленнях про булінг в Україні та світі

УКРАЇНА

- Булінг — проблема двох сторін: кривдника та мішені;
- Булінг стається, бо з кривдником щось не так;
- Відповідальність за булінг лежить на кривднику та батьках; іноді — на мішені.

КРАЇНИ З ЕФЕКТИВНИМ ПІДХОДОМ

- Булінг — “збій” у роботі групи;
- Булінг стається, коли клімат школи чи її організаційна культура уможлиблює його;
- Відповідальність за булінг лежить на закладі освіти.

Доказові програми роботи з булінгом, практичні вправи та техніки

Форми булінгу. За місцем.

За місцем проведення: Традиційний та кібербулінг.

Традиційний булінг — відбувається за особистої присутності учасників та обмежується певним простором, наприклад, школою, гуртком чи класом.

Кібербулінг — здійснюється «дистанційно», через електронні засоби зв'язку.

Кібербулінг завдає чи не **більшої шкоди** підліткам, ніж “традиційний”. Дослідники пояснюють такий вплив тим, що діти **багато часу проводять в інтернеті** та є вразливими до впливу через мережу, від кібербулінгу неможливо сховатися вдома. Інтернет дає змогу агресорові залишатися анонімним, а отже, потерпіла дитина не може захиститися.

Форми булінгу. За типом взаємодії.

Прямий булінг: агресор не приховує своїх намірів і своєї особи. Булінг розгортається між нападником і мішенню, неприховано та очевидно.

Буває у формі:

- 1) Фізичних ударів, штовхання, стусанів, плювання, побиття, пошкодження майна, крадіжки речей. Цей тип булінгу ще часто називають *фізичним*.
- 2) Вербальних обзивань, насмішок, словесних знущань, дражнілок, принижень чи погроз, дошкульних коментарів, зачіпання. Цей тип булінгу ще часто називають *психологічним*.

Непрямий булінг: приховує особу агресора. Нападник завдає психологічної шкоди та болю мішені завуальовано.

Буває у формі:

- 1) Ізоляції, ігнору — коли дитину не беруть до гурту, дистанціюються від неї, не запрошують на свята, не беруть до команди, не помічають.
- 2) Розпускання чуток, псування репутації, перешкоджання дружбі.
Такий булінг ще називають *реляційним* (або *стосунковим*)

Попри вдавану “безневинність”, реляційний булінг набагато **шкідливіший за прямий**. Цей вид булінгу суттєво впливає на добробут дітей і є найшкідливішою формою булінгу.

Реляційний булінг – непомітний для освітян

Освітняни “не помічають”. Різниця у кількості булінгу в дослідженнях освітян і учнів.

Натомість, топ-5 видів булінгу (5572 респонденти):

1. **закликали товаришувати з ними або іншими друзями (25,9%)** – реляційний!
2. **розпускали неправдиві чутки про них (24,0%)** – реляційний!
3. **зверхньо і принизливо відгукувалися про їхню зовнішність (21,8%)** – прямий
4. **отримували образливі онлайн-повідомлення від інших дітей (21,4%)** – прямий, кібербулінг
5. **жартували або розповідали анекдоти так, щоб було зрозуміло, що це буцімто про нього (18,3%)** – реляційний!

Рушійні сили булінгу: статус та прийняття

1. Механізм здобуття статусу та прийняття.

Для кожного життєвого періоду актуальною є певна ціль, котра визначає поведінку.

Для підлітків основними цілями зазвичай є **отримання статусу (популярності) або здобуття прихильності (прийняття)** однолітків.

У молодшому шкільному віці статус дітям дають успіхи в навчанні. Діти з труднощами в навчанні, такими як дисграфія, дискалькулія, дислексія, а також діти з викличною поведінкою стають потенційними мішенями булінгу. У середній школі статус та популярність дає кількість соціальних зв'язків та виклик нормам дорослого світу.

Висновок – шукати те, що дає статус в ненасильницький спосіб.

Формування групових преференцій

Етапи розвитку належності до групи згідно з теорією розвитку соціальної ідентичності:

- фаза невизначеності (до 2—3 років): «Я ляля!», «Он іде ляля!»;
- фаза усвідомлення належності до групи (після 2—3 років): «Я дівчинка!»;
- фаза вподобання всередині своєї групи (після усвідомлення належності): «Мені подобаються дівчатка, мені з ними цікаво!»;
- Фаза розвитку упереджень щодо «зовнішньої» групи або «них» — після 6—7 років: «Ці хлопці такі... ух!».

Своя група видається “хорошою”, на відміну від групи зовнішньої.

Виступ проти зовнішньої групи допомагає **зміцнити зв'язки всередині власної групи.**

Рушійні сили булінгу: обєрігання норм групи

Якщо група має чітко проговорені та схвалені норми, то поява будь-кого, хто не вписується у цю норму, буде сприйнята вороже. Наприклад, таким “ворожим” може бути “вторгнення” до класу вимушеного переселенця, дитини, яка говорить іншою мовою, ніж більшість; дитини з викличною поведінкою.

“Вживаючи” таку дитину з класу, заводили ніби відновлюють “хорошість”, “нормальність” групи — і група, звісно ж, бачить агресора захисником та дає йому чи їй **прихильність** і **прийняття** як винагороду за приведення групи в “норму”.

Висновок: розширювати поняття норми.

Булінг як “хвороба групи”

Булінг — це **розлади взаємодії всередині групи**, в якій склалися такі обставини, що уможливають цькування.

Булінг — це далеко не справа двох сторін, у ньому беруть участь усі учасники групи, навіть ті, хто ні в що не втручається й мовчить.

Спостерігачі уможливають булінг. Без спостерігачів (які внутрішньо або вголос схвалюють такі дії) кривдник не нападав би на жертву, бо без підтримки групи у цьому не було б сенсу. У **80–85 %** випадків **цькують** саме **за наявності свідків**.

Робота школи з дітьми для запобігання булінгу має бути спрямована на роботу з усією групою, на створення такої атмосфери, у якій цькування не знаходило б жодної підтримки від спостерігачів.

Натомість просоціальні дії мають знаходити цю підтримку повсякчас.

Дослідження: булери швидше помічали, як їх підтримували інші діти з групи, ніж коли їхню поведінку засуджували.

Мовчазне невтручання в булінг заводи́ли за замовчуванням сприймають як схвалення їхніх дій. Тож навіть просто мовчання чи байдужість будуть сигналом для агресора: моя поведінка схвалюється групою, тому потрібно продовжувати.

Висновок – спостерігачі це союзники.

Чому спостерігачі не бажають підтвердити що бачили булінг (це страх, сором)? Чому кого булили має ще й школу міняти?

Булер, мішень – хто це?

Булер – не обов'язково “поганець”

Спільною ознакою для всіх булерів та мішень є міра їхньої залученості в соціальну взаємодію.

Булер часто дуже успішний в колі однолітків.

Також грає роль:

- Авторитарна або “байдужа” атмосфера вдома у булерів.

Ролі в булінгу

1. Мішень — той або та, кого булять.
2. Заводила, агресор — той або та, хто булить.
3. Підсилювач — той, хто заохочує Заводилу. Дитина може підбадьорювати, але сама не долучається до цькування.
4. Посіпака — той чи та, хто безпосередньо залучений до булінгу, але не очолює та не ініціює його.
5. Захисник — той чи та, хто вступається за мішень булінгу і спиняє або соромить тих, хто цькує.
6. Аутсайдер — той чи та, хто ніяким чином не залучений у процес булінгу.

Найпоширенішими ролями учасників є **аутсайдер, підсилювач та захисник**.

Спрямовувати заходи виключно на дві ролі — так званих “мішень” та “заводилу” — неефективно. Булінг це груповий процес, його уможливлює група, а отже й працювати треба з усією групою.

Зусилля мають бути спрямовані на те, аби якомога більше дітей перейшли в роль “Захисника”.

Ключові принципи роботи з булінгом (з позицій доказових програм)

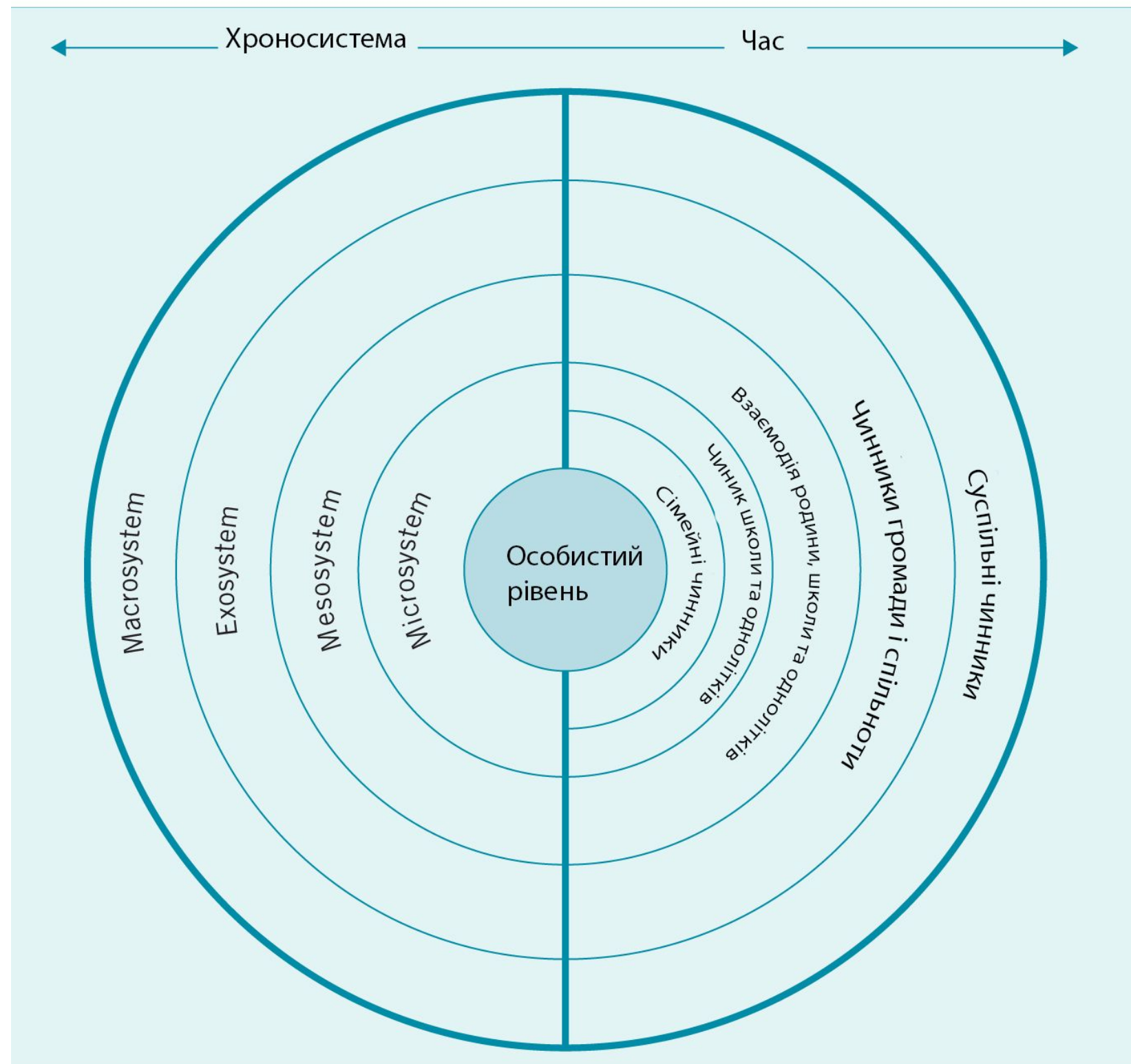
1. **Превентивний, а не реактивний підхід.** Працюють з булінгом ще до того, як помітили його чи пожалілися на нього, працюють на недопущення булінгу взагалі. Хоча реакція на булінг завжди є, але це не те, на чому базуються.
2. **Школа повністю бере на себе відповідальність за булінг.** Не звинувачує батьків, не напосідає на мішень, не вважає найбільшою проблемою булера. Основний принцип такий: **якщо булінг стався – значить, школа недопрацювала.**
3. **Батьки – це союзники.** Розбиратися з булінгом не віддається на відкуп батькам. Школа все робить РАЗОМ із ними.
4. **Загальношкільний підхід.** Це означає, що в протидію булінгу включені не лише діти, але й батьки, вчителі, непедагогічний склад школи, адміністрація.
5. **Вчитель – це союзник і рольова модель.**
6. **Моніторинг і оцінка.**

Чому акцент на школі?

Ефективні програми беруть на озброєння найкращі доказові практики у роботі з булінгом.

Традиційно практикувана робота **лише з кривдником** чи **лише з мішенню** не розв'яже ситуацію з булінгом.

Натомість програми інтервенції спираються на багаторічні напрацювання соціальних психологів та соціо-екологічну теорію, яка працює з дитиною на усіх

Рівні втручання при протидії булінгу

1. **Рівень навчального закладу** — робота з кліматом, атмосферою, ритуалами, цінностями, символами школи.
2. **Рівень персоналу** — увесь персонал обізнаний з теорією про рушійні сили та природу булінгу.
3. **Рівень політик** — розроблені політики неприпустимості булінгу та дискримінації, вироблення нових бачень щодо того, що дає учневі статусність і прийняття. Прийняття політик.
4. **Рівень родини** — батьки розуміють природу булінгу, його механізми та способи реакції залежно від ролі, що виконує їхня дитина.
5. **Рівень класу** — атмосфера та цінності класу, статусність в класі, довірчі стосунки з учителем.
6. **Рівень дитини** — напрацьовуються навички комунікації, ненасильницької взаємодії, емпатичності

Рівень школи: загальношкільний підхід

Всезагальне **розуміння** того, чим є булінг — усі люди, прямо чи опосередковано залучені до навчального процесу, ознайомлені з тим, що таке булінг.

Геть уся школа не лише розуміє визначення булінгу, але й **розуміє** його **однаково**.

(Булінг — це про дисбаланс сил, біль, відсутність розкаяння, систематичність).

Поза школою всі батьки всіх дітей школи ознайомлені з інформаційними матеріалами, у яких роз'яснено основні поняття булінгу, а також способи реагування на нього. Ці роз'яснення мають збігатися з тими, які мають працівники школи й діти, щоб в усіх було єдине розуміння.

За всеохопного підходу також важлива **залученість** кожного й кожної.

Всі учні, їхні батьки та вчителі не лише ознайомлені з політиками школи щодо булінгу, але й підписалися під ними, взявши на себе відповідальність

Загальношкільний підхід: політики щодо булінгу

1. **Вони написані** зрозумілою дітям мовою, бажано — разом із ними.
2. **Вони містять:**
 - визначення булінгу;
 - загальношкільну згоду і твердження про неприпустимість булінгу;
 - порядок реагування на випадки булінгу;
 - розроблені системи анонімного сповіщення про булінг (доступна всім скринька для повідомлень, емейл, контактна особа), відомі кожній дитині в школі;
 - визначену компетентну контактну особу, з якою можна поговорити про булінг (ця особа має пройти додаткові тренінги з протидії булінгу);
 - загальну домовленість як частину шкільної культури про неприпустимість мови ворожнечі, дискримінації, про важливість того, як добре, що всі люди різні.

Загальношкільний підхід: простір почутості

Школі важливо створити середовище, у якому діти не приховують факту вчинення булінгу, говорять про це. У такому місці немає зневіри: “Це все не має значення”, кожна дитина буде почутою, а її самотність — підтримана.

Меседжі, якими послуговується школа для створення простору почутості, є такими:

1. Якщо тебе булять, то говори, не страждай наодинці.
2. Якщо ти став/-ла свідком булінгу, розкажи про це дорослим.

Дитина має чітко знати, куди і до кого звернутися у випадку булінгу. Має розуміти, що її слова будуть почуті, від неї не відмахнуться, якою б вона не була і яким би не був привід для булінгу.

Але! **Безпечний простір не має бути використаний проти дитини.** Не можна пообіцяти безпечний простір і не забезпечити його.

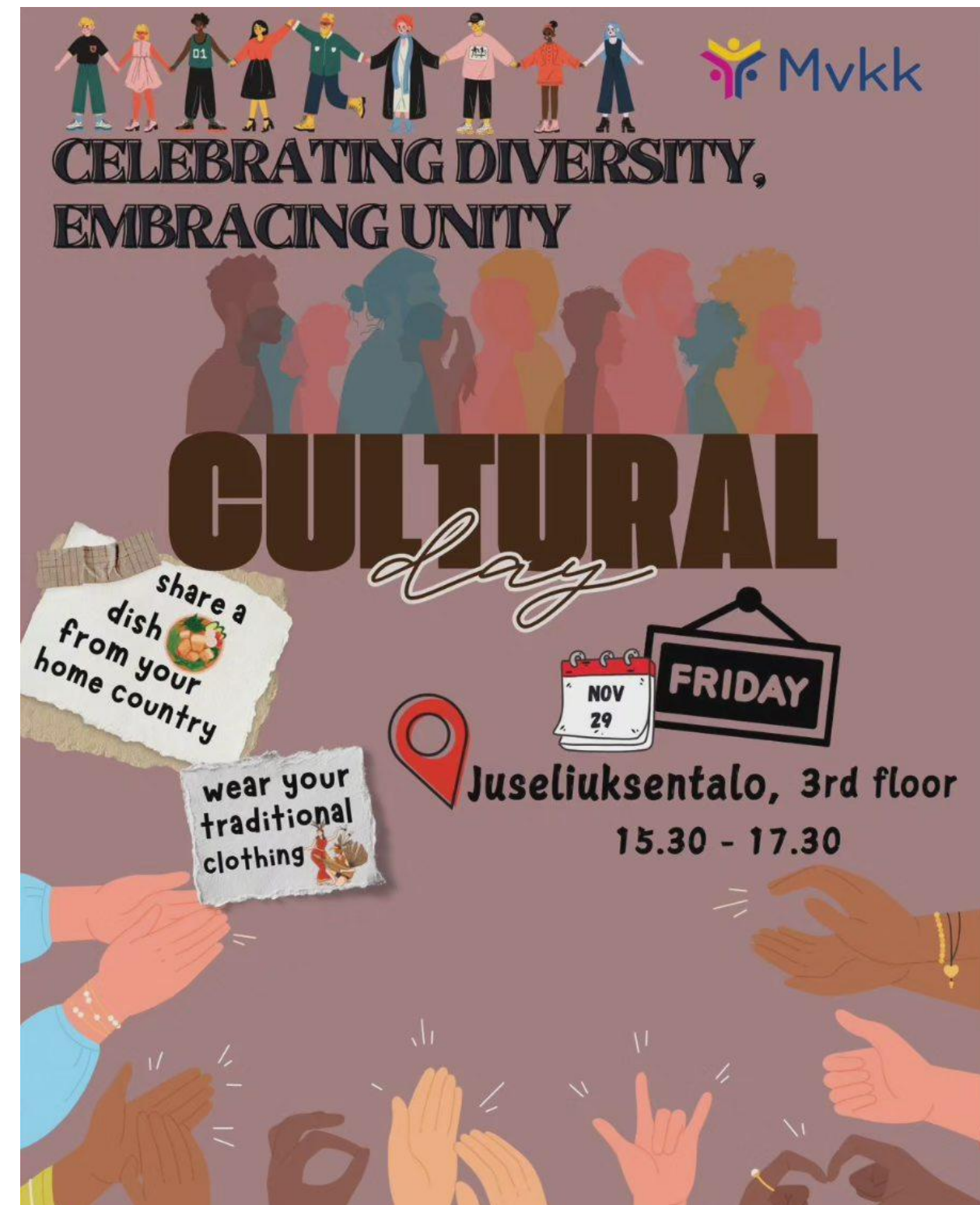

Робота з шкільною культурою: історії, ікони, ритуали

«Історії» — про що ми говоримо в неформальній обстановці. Які повідомлення доносить вчителька в неформальній комунікації? Чи готова вона прийняти дитину, яка відрізняється? Чи не засуджує тих, хто не підпадає під категорію більшості?

«Ікони» — це візуальні зображення на підкріплення шкільної культури, як-от прапори чи логотипи, плакати.

«Ритуали чи традиції» — це ті заходи, до яких долучається вся школа. Шкільні заходи мають “святкувати різноманітність”.

Ікони: робота з цінностями

**Some kids are SMARTER than you.
Some kids have COOLER CLOTHES than you.
Some kids are BETTER AT SPORTS than you.**

IT DOESN'T MATTER.

You have YOUR thing too.

Be the kid who can get along.

Be the kid who is generous.

Be the kid who is happy for other people.

Be the kid who does the RIGHT THING.

BE THE NICE KID.

"Деякі діти РОЗУМНІШІ за тебе.

Деякі діти мають КРУТІШИЙ одяг, ніж ти.

Деякі діти КРАЩІ В СПОРТІ, ніж ти.

ЦЕ НЕ МАЄ ЗНАЧЕННЯ.

У тебе теж є своя фішка.

Будь дитиною, яка вміє ладнати з іншими.

Будь дитиною, яка щедра.

Будь дитиною, яка радіє за інших людей.

Будь дитиною, яка робить ПРАВИЛЬНІ вчинки.

БУДЬ ГАРНОЮ ДИТИНОЮ".

SOME DISABILITIES LOOK LIKE THIS

OTHERS LOOK LIKE THIS

NOT ALL DISABILITIES ARE VISIBLE

Деякі неповносправності виглядають так.
Деякі виглядають так.
Не всі неповносправності є видимими.

Футболка вчителя: “Вся поведінка – це форма комунікації”

Робота зі шкільним кліматом

Шкільний клімат — широкий термін, що посилається на ставлення вчителів загалом до шкільного оточення; клімат має неформальний вплив із боку організації, особистостей та учасників, а також керівництва школи.

Клімат дає або не дає учням почуття безпеки шкільного середовища. Шкільна культура впливає на клімат, а клімат — це взаємодія вчителів та учнів, їхня підтримка, відчуття прийнятості. Якщо вчителі приймають інших дітей на своєму рівні, то ті демонструють кращі академічні та соціальні успіхи порівняно з тим, кого не приймають.

шкільна культура – формується довго, триває довго.

Шкільний клімат – це плинне, формує атмосферу здорову або нездорову

Взаємини учитель – учень

Булінг — **це інструмент здобуття статусу**. Якщо вчитель **недолюблює**, або — що гірше — **перебуває в конфлікті** з певною дитиною або демонструє до неї упереджене ставлення, то **це понижує статус дитини** в очах однолітків.

У підлітковому віці для дитини статус є дуже важливим. Тому:

- або дитина з пониженим статусом намагається здобути собі його за допомогою цькування (бо булінг дає механізми здобуття статусу)
- або дитину з низьким статусом починають цькувати, бо так влаштована групова взаємодія — цькають найслабших і тих, у кого немає соціальної підтримки

Підлітки, які мають **тісні, теплі (не панібратські!) стосунки з учителями, менш схильні до булінгу.**

Обвинувачувальний vs Соціальний підхід до спілкування

Як це часто роблять... :(Обвинувачувальний підхід	Як це виражається	Як це треба робити:) Соціальний підхід
Мішень булінгу оцінюється: напевно, в дитині щось не так, якщо її булять.	“Петрик такий “женоподібний”, не дивно, що його цькують!”	Дитина знає, що булінг стається не з її провини.
Мішень заслуговує на співчуття, якщо вона достатньою мірою «нормальна».	“Він оце вічно щось нявкає під носа, звісно що всіх це бісить!”	Інакшість вітається, дитина включена в колектив.
Розв'язанням питання булінгу в класі може бути переведення «мішені» в інший клас чи на сімейну форму.	“Шановні батьки, невже ви не бачите, що ваш син з його особливостями навчання не вписується у колектив? Можливо, йому буде краще на сімейній формі?”	Проводяться навчання для батьків і вчителів. Є бачення, до чого школа має прийти в результаті.
Школа не вчиться на інцидентах з дитиною.	“Ми покарали булера, ізолювали мішень — все, впоралися, працюємо далі!”	Школа вчиться й розвивається, працює з атмосферою в класі, шкільною культурою, кліматом.
Інвалідність чи особливість стає мішенню для булінгу.	Усі обговорюють, чому саме дитину цькують. Це може бути особлива поведінка дитини чи якісь візуальні особливості.	Усі взаємини в колективі ретельно вибудовуються. Кожній дитині знаходиться місце в шкільних активностях, ніхто не лишений “за бортом”
Існує переконання, що мішень булінгу має змінити свою поведінку.	“Марійці всього лиш треба почати говорити тією мовою, якою говорить увесь клас — і її одразу припинять цькувати! Вона ж сама наривається”.	Коригується поведінка переслідувачів, а не мішені.

Булер уникає покарання?

Дослідження: **Збільшення покарання не допомагає протидіяти булінгу**. Навпаки — чим суворіше діє школа, тим гірше стає булінг. Водночас **“спускання на гальмах” булінгу також веде до погіршення ситуації** з ним.

Найефективніше себе показало не покарання як таке, а момент, коли **дитина несе відповідальність за свій вчинок**.

Відповідальність — це, коли дитина свідомо того, що слід діяти та виконувати обов'язки, **враховуючи потреби групи та цінності спільноти**. Вона усвідомлює, як її дії впливають на оточуючих і приймає рішення з урахуванням інтересів групи, до якої належить. Дитина також **розуміє, до яких наслідків призводить відмова** слідувати інтересам своєї спільноти.

Відповідальність – на відміну від покарання – **безпосередньо пов'язана з вчинком**, вона настає внаслідок вчинку, а не віддалено від

цього

Коли покарання діють і коли не діють

Покарання не подіють:

- Коли покарання повністю **відірване** від вчинку. Наприклад, штраф накладений на батьків не торкається дитини.
- Коли через покарання дитина **досягає бажаного**. Наприклад, якщо дитину виставити з класу чи відправити до директора під час контрольної з математики, то таке покарання видаватиметься дуже доречним (з точки зору дитини), адже можна легально не писати контрольної або не відповідати біля дошки!
- Коли покарання призводять до **пониження в статусі**. Публічне приниження та образи можуть понизити дитину в статусі, а отже вона буде докладати ще більше зусиль, аби булити інших та відновлювати свою

Коли покарання подіють:

- Коли дитина через покарання **втрачає те, що справді цінує**.

Наприклад, погана оцінка не вплине на дитину, яка й без того має безліч поганих оцінок, або оцінки якої ніяк не впливають на її можливості вступити до університету. Водночас, якщо дитина цінує змогу провести час з друзями після уроків, то затримка в школі після уроків справді сприйметься як покарання.

- Коли покарання здійснюються **у межах “домовленості”** між дитиною та школою, яку дитина підписала власноруч, приймаючи правила школи.

- Коли **відповідальність** за порушення правил **відома заздалегідь**, і не варіюється залежно від настрою вчителя чи ставлення до учня.

Булінг і закон України

"Булінг (цькування) - психологічне, фізичне, економічне чи сексуальне насильство, тобто будь-яке умисне діяння (дія або бездіяльність), у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, яке систематично вчиняється особою стосовно дитини, з якою вони є учасниками одного колективу, або дитиною стосовно іншого учасника одного колективу та яке порушує права, свободи, законні інтереси потерпілої особи та/або перешкоджає виконанню нею визначених законодавством обов'язків;

**ЗУ Про внесення змін до деяких законів України
щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми**

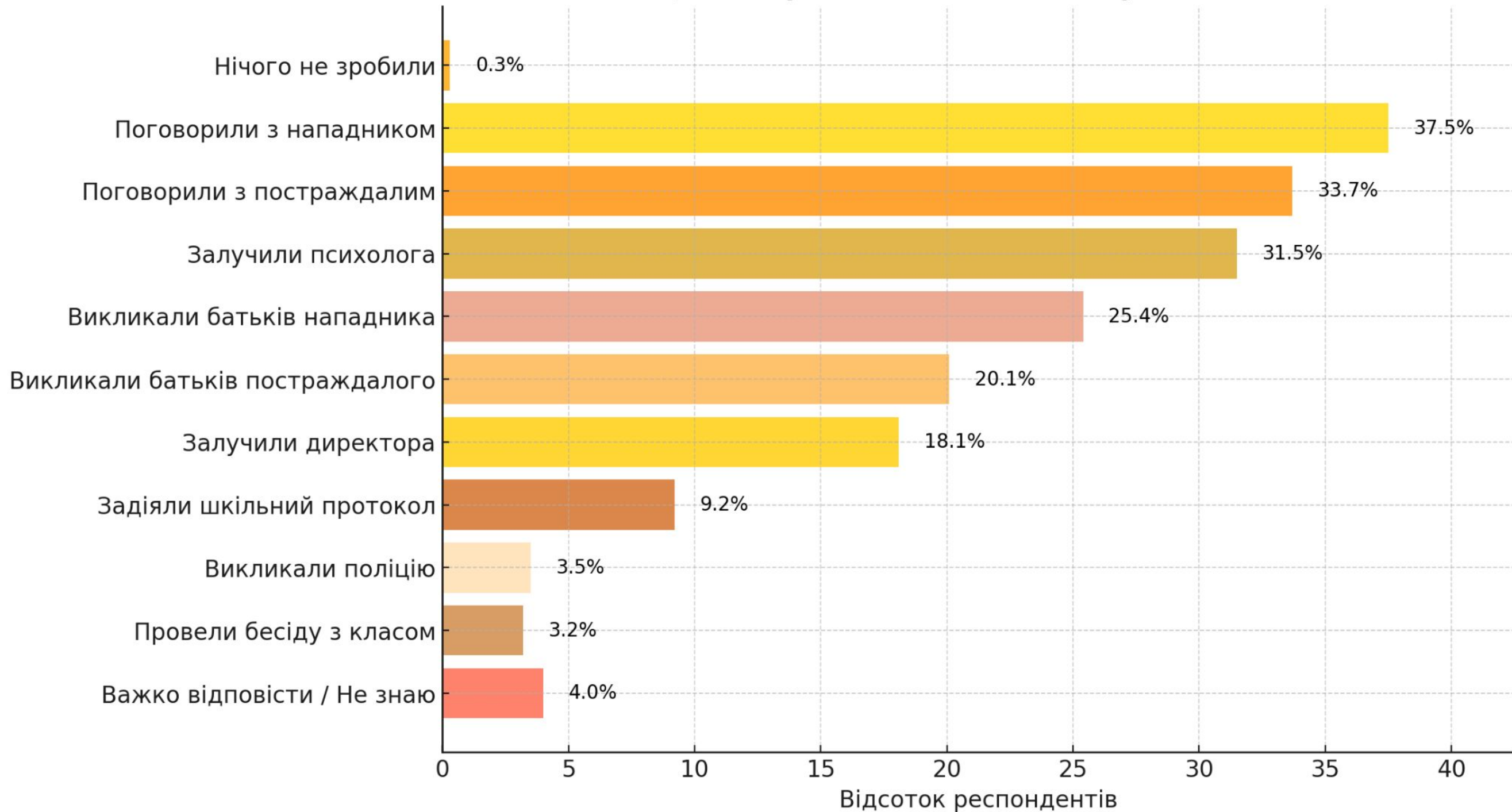
"До складу комісії входять педагогічні (науково-педагогічні) працівники, у тому числі практичний психолог та соціальний педагог (за наявності) закладу освіти, представники служби у справах дітей та центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді".

Порядок реагування на випадки булінгу (цькування)

Хто має право повідомляти про булінг в навчальному закладі?

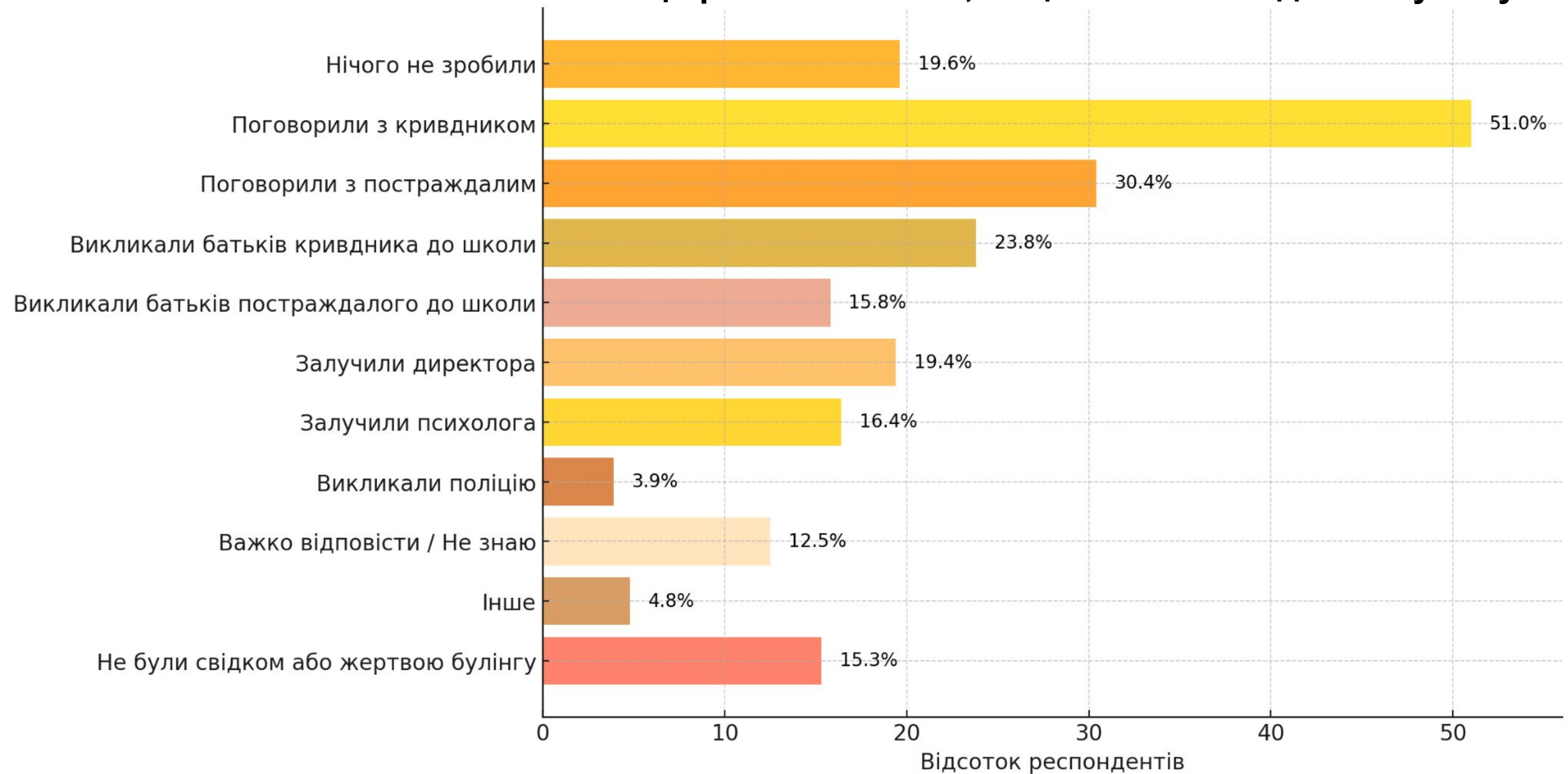
Але!

Що саме зробила школа або ви як учитель (-ка)?

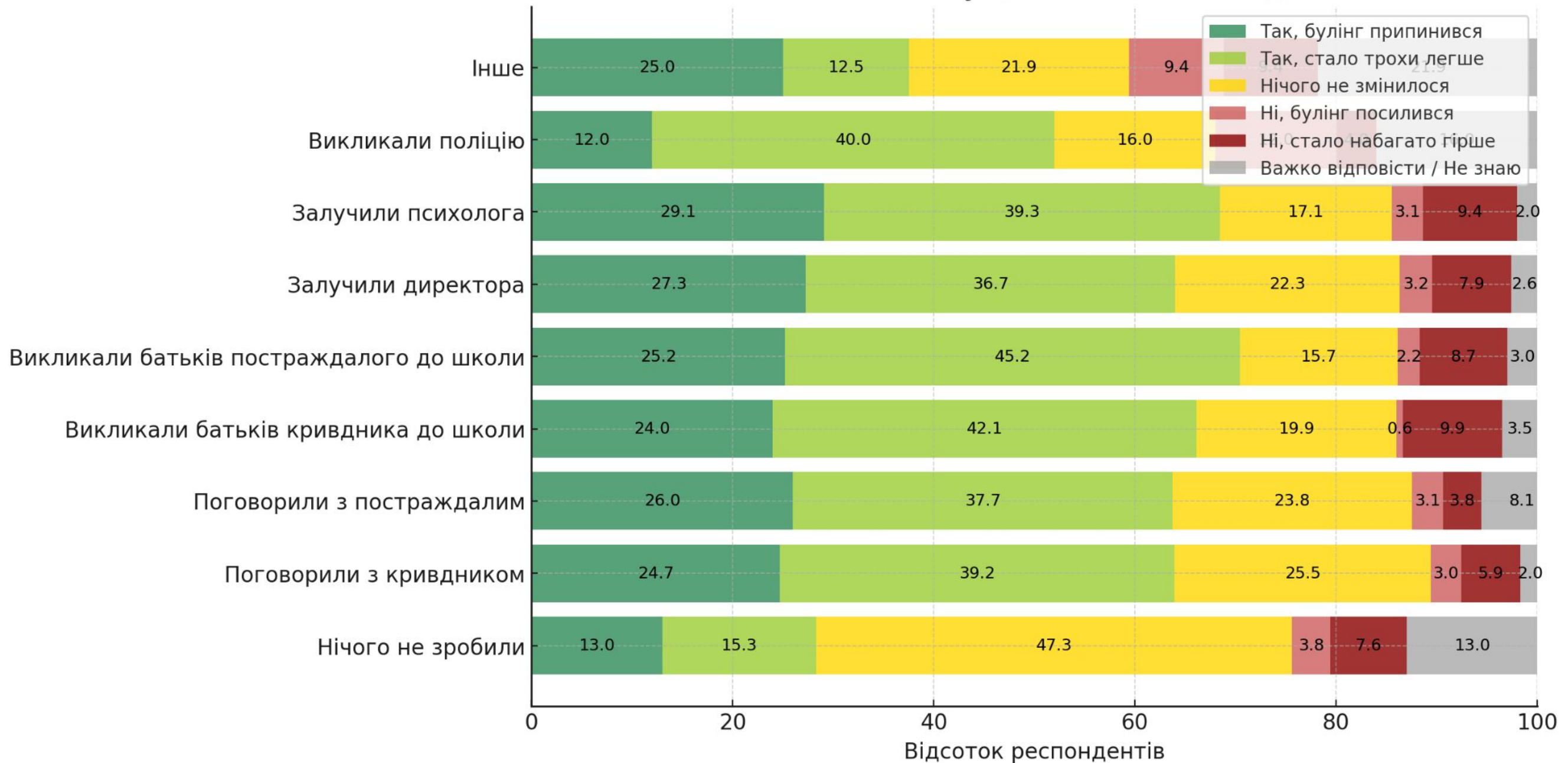
А що діти кажуть?

Що робили вчителі, якщо ставали свідками булінгу?

Чи це допомогло?

Як змінилася ситуація після вжитих заходів?

Деякі ваші питання

Як зміни в законодавстві стосовно булінгу допоможуть результативно вплинути на цю проблему?

Як зрозуміти, що в підліток стикається з булінгом, адже часто діти не говорять про це дорослим?

Вправи на групову згуртованість допомагають профілактикувати булінгу?

Чому більшість вчителів закривають очі на проблемних дітей і, як звернути їх увагу на такі проблем серед дітей?

Як запобігти розвитку агресивної поведінки у дитини, яка була жертвою булінгу?

булінг дітей в школі на інклюзивному навчанні?

Чому, коли є у класі булінг то на це ніякої реакції з боку батьків немає? Батьки не проводять із своїми дітьми ніяких бесід!

Ресурси

<https://aikom.iea.gov.ua/>

AIKOM

Автоматизований інформаційний комплекс
освітнього менеджменту

Дякую за увагу!

З приводу будь-яких
запитань:

n.melnychenko@gmail.com